

Karjalasta kajahtaa

Studia Linguistica Careliana. A Festschrift for Kalevi Wiik on the Occasion of his 60th Birthday. Toim. JUSSI NIEMI. Kielitieteellisiä tutkimuksia 26, Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta. Joensuu 1992. 154 s.

»The Finnish language — — shares the fate of most other immigrant languages: its lifespan is three generations. — — and in the end it dies a slow, gradual death», luen Pekka Hirvosen Kalevi Wiikin juhlakirjaan laatiman artikkelin *Vowel and consonant length opposition in American Finnish: an example of language attrition*

Kirjallisuutta

ensimmäisestä kappaleesta (s. 21). Teokseen sisällytetyn Kalevi Wiikin julkaisuluettelon kirjoituksista on suomenkielisiä yhdeksänkymmentä prosenttia. Juhlakirjan sisällysluettelosta sen sijaan ei löydy yhtäkään suomeksi kirjoitettua artikkelia. Julkaisupolitiikkaa vai mitä, mutta mieleen nousee pakostikin ikävä kysymys: monesko sukupolvi on menossa? Olisi kernaasti nähnyt, että edes joku kirjoittajista olisi osoittanut hallitsevansa myös asioiden selvällä suomella esittämisen taidon, johon teoksen esipuheessa ansaitusti korostettu Kalevi Wiikin merkitys opettajana varmasti osaltaan pohjaa.

Teoksessa mukana olevat seitsemän artikkelia esittelevät monipuolisen joukon selvjärkisiä, perinteisiä kovia menetelmiä käyttäviä, empiirisillä tiedoilla ja aineistoilla operoivia tutkijoita. Kuten Kalevi Wiikille omistetulta kirjalta odottaakin, ovat foneettiset tosiot ja niiden tuntemus vahvasti esillä. Sävähdyttäviä menetelmällisiä tai tuloksellisia mullistuksia artikkelit eivät tarjoa, mutta ne muodostavat antoisan lukemiston edustamansa lähestymistavan etuihin ja rajoituksiin tutustumista varten.

STEFAN WERNERIN kriittinen analyysi Konrad Ehlichin *hm*-tutkimuksesta osoittaa havainnollisesti ne vaarat, jotka uhkaavat, kun puheentutkimusta tehdään ilman todellista aineistoa ja suurelta osin ajatuskokeilujen varassa. Näiden seikkojen takia Ehlichin esitys saksan *hm*-interjektioista jää puutteelliseksi sekä erilaisten prosodisten ja segmentaalisten varianttien että niiden viestinnällisten funktioiden osalta. Werner esittää, miten Ehlichin luoman käsityksen täydentäminen ja korjaaminen vaatii perinpohjaista perehtymistä tarpeeksi kattavaan aineistoon: tarvitaan riittävästi tarkasteltavia puheen parametrejä, riittävästi *hm*-esiintymiä, riittävästi funktionaalisia luokitteluvaihtoehtoja ja riittävästi niitä soveltavia arvioijia. Kiitettävää on, että Wernerin kritiikki jäsentyy peräti kaaviomuotoiseksi ehdotukseksi tarvittavan kalta-

sen tutkimusproseduurin rakenteesta.

KAJ WIKSTRÖMIN katsauksessa *Om svenskans stavelsekvantitet och hur den anges i ordböcker* tulevat keskeisinä esille samat teemat kuin Wernerilläkin: kompetentin ja vielä lingvistisesti koulu-
tetunkin kielenpuhujan on pelkkään kielitajuunsa luottaen ja etenkin ilman foneettista tietämystä vaikea saada esiin ja toisille esitettävään muotoon kirjoituksessa merkitsemättä jääviä puheen ominaisuuksia. Yksinkertainen sääntö, että ruotsin painollisissa tavuissa seuraa pitkää vokaalia lyhyt konsonantti ja lyhyttä vokaalia pitkä konsonantti, ei riitä ruotsin tavupituuden vaihtelun kuvaamiseen, ja Wikströmin tarkastelemat sanakirjat – Wikström ei täysin välttä tällaiselle tarkastelulle ominaista pitkäpiimäisyyttä – antavat poikkeus- ja vaihtelutapauksista paitsi puutteellisia ja epäsystemaattisesti esitettyjä myös paikoin peräti virheellisiä tietoja.

Grimmin lakia käsittelevä TIMO LAUTTAMUS ja kvantiteettiopposition kohtaloa amerikuomalaisten puheessa tutkiva PEKKA HIRVONEN molemmat painottavat tarkastelevansa kieltä ei staattisena ja valmiina, vaan muutostilassa olevana järjestelmänä, joka reagoi sisäiseen epästabiiliuteensa ja ulkoapäin tuleviin muospaineisiin kokonaisuutena, kokonaisrakenteestaan ennustettavissa olevalla tavalla eli pyrkien tasapainon palauttamiseen. Lauttamus määrittelee käsittelevänsä kantagermaanin äänteenmuutosten kokonaisuutta funktionaalista rakenteelta kannalta: hän ottaa huomioon kielen piirretalouden, paradigman aukot, järjestelmän symmetriapyrkimykset ja yleiset lainalaisuudet, tai – vielä yksinkertaisemmin ilmaisten – hän katsoo, mikä on järjestelmän kannalta suotavaa ja foneettisesti mahdollista. Jälleen nousevat käsitteiden määrittelyn peruskysymykset ja foneettiset perustiedot keskeisiksi ja myös ratkaiseviksi, kun käsiteltäväksi tulee surullisen kuuluisa »aspiroitunut soinnillinen klusiili». Kumpikin esitys on aiheensa hyvin hal-

litseva, käsitteytävassaan selkeä ja oleelliset asiat esittävä, mutta epäilyttävän hepostisulavaa luettavaa: entuudestaan tutun tuntu on vahva.

Hirvosen huolellisesti dokumentoima klassismuotoinen kokeellisfoneettinen tutkimus selvittää, miten ensimmäisen, toisen ja kolmannen polven amerikkansuomalaiset hallitsevat suomen kvantiteettioppositiosta tuottamisen. Koehenkilöt lukivat akustisesti analysoitavaksi aineistoksi sanalistoja, ja kestonmittausten perusteella Hirvonen toteaa, että suurimpia vaikeuksia aiheuttavat pitkät konsonantit. Enemmän kuin tämä suppeahko selvitys kiinnostavat kyseisen tutkimusprojektin myöhemmät tulokset. Kysymyksenasettelu vaikuttaa antoisalta: miten suomen ja englannin, kahden keskenään fonologisesti hyvin erilaisen kielen, kohtaaminen johtaa muutosprosessiin, jossa vähitellen siirrytään kaksikielisyyden kautta äidinkielestä toiseen? Yritys ei ole haasteeton, vaan tarjoaa ratkaistavaksi monenlaisia ongelmia. Seikka, johon Hirvonen itse kiinnittää huomiota, on se, että koeaineisto on luettava, saattaa englannin ortografian vaikutus muodostua huomattavaksi suomen kielen lukemiseen tottumattomilla toisen ja kolmannen sukupolven siirtolaisilla. Tätä ei voida ohittaa vain koejärjestelyjä vaikeuttavana seikkana, vaan havainto, että suomen kielen status muuttuu siirtolaisuuskupolvesta toiseen, on osa tutkimuksen tuloksia.

TAPIO HOKKANEN selvittää restruktiosta – havaintokoe-tutkimusmallilla oletusta, että suomen astevaihtelu on pikemminkin sarja konsonanttikeston vaihteluita kuin yksittäisten konsonanttien heikentymis- ja vahvistumisprosesseja. Koejärjestelyissä tehdyistä ratkaisuista useampi herättää kysymyksiä. Entä jos aineistoa ei olisikaan tuotettu soinnittomia geminaattoja lyhentämällä vaan yksinäisäänteiden kestoja varioimalla? Onko aineistona olevien hölynpölysanonjen pakko olla mallia CVCCVC, kun kerran tämä malli on suomen kielessä marginaalinen?

Miten eri ärsykkeet eroavat toisistaan tuloksissa? Entä jos pakkovalinnan vaihtoehtoihin olisi kuulunut kadon, soinnittoman ja soinnillisen yksittäisklusiilin ja soinnittoman klusiiligeminaatan lisäksi myös soinnillinen klusiiligeminaatta? Tai entä jos kuuntelijat olisivat saaneet vapaasti ilmoittaa kuulemansa? Hokkanen itsekin mainitsee väkivaltaisuudesta, joka piilee siinä, että äännerakenteen yhden segmentin ominaisuuksia muutetaan muun kehyksen riippuvuuksia huomioon ottamatta, ja pohtii aiempia havaintoja siitä, että kuuntelija saattaa paikantaa fonologisen rakenteen muutoksen eri äännesegmentille kuin sille jossa fyysinen muutos tapahtuu. Mittaustulokset ovat yhtäpitäviä aiempien suomen kvantiteettioppositiosta toteutuneita koskevien selvitysten kanssa: kun 200 ms:n klusiiliärsyke tuottaa kaksoiskonsonanttinistuksen, tunnustetaan 100 ms:n ärsyke yksinäisklusiiliksi ja 50 ms:n ärsyke soinnilliseksi klusiiliksi. Tehdyn oletuksen ei kuitenkaan voi sanoa tulleen pitävästi osoitetuksi oikeaksi tai vääräksi.

Kokeellisfoneettista tutkimusta selostaa myös SINIKKA NIEMEN artikkeli *Idiomaticity and context effects in word recognition: A study in cross-language psycholinguistics*. Otteen saamista esityksestä vaikeuttaa se, että työn päämäärästä ja aiheesta tehdään huomautuksia jo niitä selvittelevää osuutta edeltävässä johdannossa. Niemen tutkimus osoittautuu kuitenkin tarkoituksenmukaiseksi ja koeasetelman muuttujien suhteen onnistuneesti koossa pysyväksi kokonaisuudeksi, niin että tulosten perusteella kyetään tekemään päätelmiä. Vaikka koejärjestelyjen, aineiston ja kuuntelijoiden kuvausta ei voikaan luonnehtia ylimalkaiseksi, tarvitsisi lukija kokeen perusteelliseen arviointiin kyetäkseen vielä tyhjentävämpiä tietoja esimerkiksi koearineistona käytetyistä ilmauksista. Tilastollisuus ja tiivisluonneisuus tulosten esittämisessä saattaa myös kokonaan estää arvokkaiden havaintojen esiintulon: koehenkilöryhmiä ja aineiston eri il-

Kirjallisuutta

maustyypejä koskevien lukemien lisäksi voi oleellista olla tieto yksittäisten koehenkilöiden ja yksittäisten koelauseiden välisistä eroista. Tämän kirjan muistakin artikkeleista samoin kuin kokeellisesta puheentutkimuksesta yleensäkin saa sen kuvan, että tutkimuskohteita, puhujia ja puheilmauksia katsotaan voitavan tyyppitellä lähes yhtä yksioikoisesti kuin biologisen tiedonvälityksen tutkimuksessa luokitellaan yksisoluisia organismeja ja niiden eritystuotteita.

JUSSI NIEMEN ja MATTI LAINEEN artikkeli *Lexical representations and morphological operations: an analysis of Finnish spontaneous speech errors* on hämmäntävä esimerkki näennäissujuvasta tekstistä, joka soljuu eteenpäin tarjoamatta lukijalle kiinnepisteiksi ajatuskaarien sitojina toimivia yhteenvetolauseita. Tekstikappaleilta puuttuu sisäinen koherenssi, kun niihin usein sisältyy monenlaisia eri määriä yhteenkuuluvia ajatuksia. Ajatuskokonaisuuksien muodostumista olisi monessa kohdin auttanut tekstin hiominen ja järjesteleminen; esimerkiksi johdantokappaletta selkeyttäisi, kun ensimmäinen virke siirrettäisiin ja sulautettaisiin kappaleen viimeiseen virkkeeseen.

Tutkimuksen tarkoituksena on puhevirheaineistoa hyödyntämällä selvittää morfologian psykolingvistiikkaa. Tässä työssä summautuvat spontaanin puheen tarkastelun perusvaikeudet. Tutkimuksen heikkous on aineiston suppeudessa. Viidentoista puhevirhetapauksen perusteella ei tee päätelmiä kovin luottavaisin mielin, kun tietää monenlaisten tulkintatekijöiden aiheuttavan epävarmuutta. Aineiston kasvattamisessa on ongelmanasa, sillä jo nämä 15 puhevirhettäkin on seulottu yhteensä 380 virhetapauksen aineistosta. Silläänkin jo paljon tilaa ja selvittelyä vaativat esimerkit olisivat kaivanneet oheensa ehdottomasti ainakin pääpiirteisen selvityksen siitä, miten ja missä tarkoituksessa ne on merkitty muistiin; nämä tiedot olisivat olleet ainakin enemmän paikallaan kuin viitteessä käsitelty suomalaisen vapun kulttuu-

rihistoria.

Kaikkiansa: jos olisin Kalevi Wiik, olisin kyllä iloinen tästä muistamisesta. Juhlakirjan suuntaaminen enemmän kansalliselle kuin kansainväliselle lukijapiirille olisi tehnyt mukana oleville kirjoituksille paremmin oikeutta; ei niin, että ne olisivat keinoa tekoa, mutta kunkin teoksen pitäisi löytää ne lukijat, jotka siitä eniten hyötyvät. Ja mitä taas mainittuihin puutteisiin tulee, on ne esitellyksi tulleen lähestymistavan yhteydessä katsottava hyvälaatuiseksi inhimillisyydeksi: tekeväälle sattuu.

ANNA-LIISA NIEMINEN